

27. évf. 5. sz. 1980. május

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

AZ NTMIR ÉS HAZAI INFORMÁCIÓS KÖRNYEZETE

Csúry István

a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának főigazgatója

A szerző egyfajta informatikai bizonytalanság veszélyével szemben kíván szót emelni. Amiatt aggódik, hogy Magyarország KGST, következésképp NTMIR (Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer) elkötelezettsége és a magyar NTMIR nemzeti szervek – mint olyanok – mérvadó tevékenysége egyelőre nem érvényesül elég határozottan a hazai információs rendszer épülése közben. Nem mintha lebecsülné azokat az elvi, politikai jelentőségű erőfeszítéseket, amelyeket az NTMIR fejlesztése érdekében kormányzati szinten kifejtnek, vagy a szocialista állampolgári és a hivatásbeli etosz egymást erősítő megnyilvánulásait az NTMIR nemzeti szervek szakértőinek munkájában. *Csupán az integrálódást nem érzi megfelelően teljesnek* egyfelől az információ nemzetközi távvezetékének fölfogott NTMIR, másfelől a belföldi szükségletekhez tapadó „hétköznapi” információs tevékenység alakulása és gyakorlatlata között.

Az NTMIR elkötelezettségű szerző látja jól, hogy az NTMIR idealizálásával vagy kizárólagosságának hirdetésével többet ártana az ügynek, mint amennyit használna. Pl. nem kívánja véka alá rejteni *az NTMIR programok kibontakozásának viszonylagos nehézségét, a nemzetközi kooperációs partnerek egyenlőtlen hozzáállását és felkészültségét*. Ugyanakkor azonban nem hallgathatja el az e jelenségek mögött meghúzódó nagy-nagy pozitívumot sem: *az ügyvitel következetes demokratizmusát és a tagországok érdekeinek, az információs stratégiára is kiterjedő szuverenitásának messzemenő tiszteletben tartását*.

Információs rendszerünk fontos előrelépéseként üdvözlő, hogy végre megnyíltak a fenntartói pénztárcák a nyugati gépi indexek beszerzésére. Az olyasféle nyugati

szalagok kiaknázására épülő szolgáltatásokat, mint amilyen a CA (*Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtára*), az ISI (*Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*), a MEDLARS (*Országos Orvostudományi Könyvtár*), a METADEX (*Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtára*), vagy az OSZK (*Országos Széchényi Könyvtár*) bekapcsolódását az LC által kezdeményezett MARC programba, úgy értékeli, mint megannyi sikeres lépést információellátási elmaradásaink behozása terén. Hálával nyugtázza a *Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem* (KLTE) vezetőinek fáradozását az OCLC egy szakemberének meghívására is, akinek információi talán hozzájárulhatnak a rövidesen kiépülő nagy teljesítményű KLTE számítóközpont bevonásához a könyvtári-információs adatkezelésbe.

Csupán attól az illúziótól óv, mintha a hazai kutatás és fejlesztés információellátását egyszerűen eme szolgáltatásokra lehetne hagyni. Hogy az ottani információs szolgálatok jobbadán a nyugati nyelveken megjelent, ezen belül is az angol nyelvű irodalomra szorítkoznak, s készítőik–forgalmazóik érdekei miatt gyakorta élnek szűrőkkel, közhelyként ismert. Mindez cáfolhatatlan érv a NTMIR által már jelenleg is kínált és a közeli jövőben megalapozottan ígért előnyök kiaknázásának, illetve az előnyök létrehozásában való közreműködésnek siettetése mellett. Tehát mindenképpen megalapozott követelmény: *a nemzetközi információellátásra szolgáló erőforrások zömét az NTMIR fejlesztésének és igénybevételeinek meggyorsítására kell fordítanunk*.

Ezekhez az erőforrásokhoz a szerző az NTMIR és az országos információs rendszer viszonyát illető gondolatokkal kíván hozzájárulni.

Az NTMIR néhány időszéri strukturális problémájáról

Bár az NTMIR számítógépei ma még nem működnek on-line üzemmódban, a *Rendszer máris versenyre kel a korszerű interaktív hálózatokkal* abból a szempontból, hogy a mennyiségi teljesség, a prezentálás színvonala, az anyag megtalálási tagoltsága, a felhasználói szükségletek legszélesebb skálájára való ráhangoltsága nem csupán valamely tartalmi ágazatra szakosodott alrendszer központjában, illetve valamely dokumentumtípus alrendszerének bázisszervében áll rendelkezésre, hanem az alrendszerek, bázis- és nemzeti szervek egymás közt is minden irányban kommunikálnak. (Ma a központi gyűjtemények közvetlen és mikrohardvereken közvetített használata, a hagyományos formájú, publikált információs orgánok, holnap a gépi adattárak tartalma, gyarapodása mágnesszalagon, holnapután az adattárakhoz való on-line hozzáférés az elsődleges téma.)

Elvileg világosan felismert, a hagyományos működés fokán nagyrészt gyakorlatilag is megoldott, a számítógépes szinten pedig a megoldásokhoz lépésről-lépésre közeledő a *NÁTMIR-NSIR bázisszervek kölcsönös kapcsolatainak*, illetve az alrendszereken belül a *báziszerv és a nemzeti szervek* közt végbemenő interaktív folyamatoknak a problémacsomója. Ebben a viszonylatban minden nemzeti szerv többé-kevésbé világosan látja saját feladatait, a báziszerv információs potenciáljához való hozzájárulást, valamint azon információs termékeket és szolgáltatásokat, amelyekhez a báziszerv révén jut hozzá, illetve amelyeket saját megrendelőihez közvetíthet.

Kevésbé tisztázott az *egyazon alrendszer különböző országokban működő nemzeti szerveinek az együttműködése*, de a megindult tapasztalatcserék, kiadványcserék, tanácskozások, kétoldalú szerződéses kapcsolatok ebben a metszetben is az integrálódás előnyomulásától tanúskodnak.

Még kevesebbet tudunk a *NÁTMIR és az NSIR szervek egy országon belüli együttműködéséről*: ami hazánkban e téren eddig történt, alig több a tájékoztatónál, az együttműködési szándék kinyilvánításánál. Érdekes tehát megvizsgálni, mi a sajátossága a megvalósítandó kapcsolatrendszernek, s ha megvalósul, mely vonatkozásokban viszi előbbre a belföldi NTMIR szervek munkáját.

Az egy országon belüli *NÁTMIR és NSIR szervek kapcsolata*, pontosabban: az NSIR-ek gyűjteményének, információs termékeinek és szolgáltatásainak, esetleg „bedolgozó” együttműködésének a *NÁTMIR szervek* által történő módszeres felhasználása

mentesítheti a *NÁTMIR* szerveket a határokon belül létrejött dokumentumok megfelelő kategóriáinak megszerzésétől, egyben biztosítja ellenőrzésük teljességét;

az adott dokumentumcsoport viszonylatában lehetővé teszi a teljességgel ellenőrizheti a *NÁTMIR* szerv a szocialista

országokban (s hovatovább a világszerte) termelődő dokumentumokat;

mindkét fokozatban szükségletének megfelelően és minimális átfutási idővel rendelhet másolatokat az eredeti dokumentumokról;

az *összrendszer szintjén* átlagosan 3–12 hónapig terjedő átfutási idővel szemben 1–2 hónapra csökkentheti az információs termékek átfutási idejét az országon belül termelt dokumentumokra vonatkozólag, továbbá

ugyane kategórián belül részben vagy teljesen megtagaríthatja az információs feldolgozás munkáját, felhasználva az NSIR szervnél készült (elvileg rendszerkompatibilis) munkalapokat, rekordokat.

Bár e lehetőségek még nem minden NSIR-ben bontakoztak ki teljes mértékben, gazdasági jelentőségük már ma is megérdemli a kölcsönös figyelmet. Még inkább megérdemli a fejlődésnek azon a meglehetősen közeli szintjén, amikor az egyes NSIR szervek alrendszerük szalagjait futtatni fogják.

Az NTMIR és a hazai információs rendszer szerkezeti analógiája

Az NTMIR számítógépes szintjére, adatbázisainak belföldi kiaknázására való utalás nyomán a kérdések egész sora tolszik elő a *hazai információs rendszer szerkezetére, fejlődési irányára, számítógépi bázisaira vonatkozólag*. A Magyarországon is előbb-utóbb megvalósuló könyvtári-információs számítógépes interaktív hálózat körvonalai ma még túlságosan is bizonytalanok ahhoz, hogy válaszaink az egyedi és konkrét kérdéseket is kielégíthetnék.

Annyi azonban köztudott, hogy a hatodik ötéves tervben megszűnik a számítógép beszerzésre szánt pénzalapok elaprózása. Kevesebb, de főként nagy teljesítményű számítógép beszerzésére lehet számítani. Így az Oktatási Minisztérium ennek megfelelően *tervezi a KLTE számítóközpontjának* (amely az IK NSIR NSZ részére térítésmentesen vagy kedvezményesen dolgozik) *nagy regionális központtá való kifejlesztését*. E tendenciából természetesen következik, hogy a szervek számára megnyílik a terminálok útján való kapcsolódás lehetősége, ugyanakkor tovább csökken a számítógépes önellátásra berendezkedés ésszerűsége, gazdaságossága.

Néhány információs szervünk – mint ismeretes – *már ma is rendelkezik számítógéppel*, illetve számítógép igénybevételének lehetőségével. Ez azonban – mindaddig, míg egy országos koncepció a megvalósulás útjára nem lép – inkább kedvez a szerencsés helyzetű szervek autarkikus törekvéseinek, semmint a hálózattá integrálódás, vagy a lazább társulási formák kialakulásának. Pl. a CA szalagok párhuzamos (Veszprémi Vegyipari Egyetem

Könyvtára – gyógyszeripar) beszerzésének analógiájára joggal tételezhető fel, hogy egyes „gazdag” szervek saját használatukra beszerzik a megfelelő NTMIR szalagokat, holott azok futtatását gazdaságosan egy központban lehetne megoldani az ország valamennyi felhasználója számára.

Bár a távlati tervek módosulhatnak, realizálásuk csúszhat, nem irreális prognózis, hogy néhány éven belül on-line kapcsolat létesül az NTMIR nemzeti szervek és bázisszervek között. E tényező – amellet, hogy perspektivikusan megerősíti a nemzeti szervek együttműködésének ésszerűségét – információs rendszerünk számítógépes hálózati tervének kialakításában messze nem figyelmet érdemel. A nemzetközi adattárak egész sorával az ingyenes vagy kedvezményes párbeszéd lehetősége minőségi ugrást ígér országunk információellátásában.

Prognosztikai szempontból valamivel markánsabbak azok a körvonalak, amelyeket – a számítógépes hálózattól mint lényeges szerkezeti elemtől továbblépve – magáról az információs rendszerrel, annak egészéről vázolhatunk. Igaz, Magyarországon a szó szigorú értelmében nincs információs rendszer, sőt a hatósági felségterületek szerint széttagolt könyvtári-információs intézmények ilyen igényű rendszerre szervezése – az integrációhoz nélkülözhetetlen gazdasági és jogi emelők hiányában – már a koncepciókészítés szintjén lebírhatalannak tűnő nehézségekbe ütközik.

Mi azonban – a helyzet pozitív vonásait hangsúlyozva – megkockáztatjuk az állítást, hogy a rendszer lényeges elemei (teljesítőképes és egymásra tekintettel szakosodott információs intézmények, képzett, hivatástudatos szakembergárda, szakképzés, „bejáratott” információs orgánumok, szolgáltatások, országos szttenderdek, szakmai társadalmi szervek stb.) megvannak, s mindezen elemek bizonyos szintű rendszerként is működnek. Bár ezt a szintet – amely a profilok megosztásán, az önkéntes együttműködés különböző formáin, az információs szakemberek társadalmi összefogásán stb. alapszik – talán legáltalában a (gazdaságossági, hatékonysági minősítést involváló) „hagyományos” jelzővel jellemezhetnénk, egy optimalizált rendszer tervezésénél ebből a meglévőből kell kiindulni. A fejleszhető adottságok mellett a hiányok és a problémák számbavétele a legelső lépése e kiindulásnak. Ehhez szeretnénk a következő észrevételekkel hozzájárulni.

1. Az információs rendszer potenciális kulcsintézményei vagy történeti fejlődésünk valamely korábbi szintjén létrejött s a tervezés jelen viszonyai közt kevésbé módosult spontán képződmények, vagy olyan modern szervezetek, amelyeket egy-egy főhatóság illetékességi területének megfelelően, államigazgatási szempontokat érvényesítve hozott létre. Emiatt tökéletlen a megfelelés a gyűjtési-információs profilok és az irodalom, illetve az irodalomszükséglet diszciplináris és iparági természetes

tagozódása közt: többszörösen ellátott foltok váltakoznak gyengén ellátottakkal és ellátatlanokkal. Amennyire bölcs és gazdaságos az öröklött vagy spontán létrejött intézményeket beépíteni egy optimalizált rendszerbe, annyira szűk látókörű és pazarló a reformeri bátortalan-ság, amely sem a meglévő intézmények mélyreható átalakítására, sem újak létrehozására nem vállalkozik. Ez okozta, hogy hazánkban nem működik átfogó alapkönyvtár sem a természettudományok, sem a társadalomtudományok területén, hogy csak a legégetőbb hiányokról essék említés. És emiatt van, hogy a racionálisan tagolt NTMIR alrendszerek és a megfelelő nemzeti szervek közt elégtelen mérvű a profilbeli egyezés.

2. Információs szerveink irányítási rendszere, gazdasági mechanizmusa inkább gátolja mint ösztönzi a kooperativitást, a népgazdasági szinten is előnyös megoldások keresését. E mechanizmus az autarkikus álláspontnak, a hatósági falak közé zárkózásnak, az öncélú fejlesztés törekvéseinek kedvez. És megfordítva: a takarékosági rendszabályok is külön-külön rontják az egyes szervezetek működési feltételeit, anélkül, hogy az – oly sokszor hangoztatott – ésszerűség jegyében akár csak kísérlet is történnék pl. összevonásokra, vagy a kevesebb pénzből többet megvalósító szervezési megoldásokra.

A könyvtár- és információügy jogi, gazdasági emelői, normatívái, irányelvei stb. csak magukon az intézményeken belül hatékonyak, de nem kötelezik s alig is orientálják a fenntartókat. Az a magában véve helyes elv, hogy az információs intézmény illetékességi területe jó ellátásával vivja ki a fenntartó megbecsülését, saját ellentétébe csap át: „beeryözi” közönsége előtt a más forrásból szerezhető információt, kirakatprodukciókra ösztönöz. Más kérdés, hogy az információs munkások hivatásatosza, korszerű szemlélete az előremutató mozgásoknak kedvez. Erre az emberi tényezőre a NTMIR kooperáció szervezése is építhető.

3. A nagy nemzetközi tőkés szervezetek korszerű információs termékeinek, szolgáltatásainak felhasználása terén – mint rámutattunk – megtettük az első fontos lépéseket. Az előbb említett autarkikus tendenciák, a felhasználók elégtelen információs iskolázottsága és érdekeltsége következtében azonban ezek kiaknázása ma még alacsony. Az pedig, hogy milyen tárgyú, eredetű, mélységű, prezentációjú információ típust milyen forrásból célszerű beszerezni, hol előállítani, koncepcionális szinten is kevésbé tisztázott.

Intézményeink még mindig több olyan információ típust kínálnak, amelyek létrehozásához elégtelenek a feltételeik, vagy többet és mást nyújtanak, mint ami felhasználóik céljainak objektíve megfelelne. Mindez helyenként az NTMIR lehetőségek figyelmen kívül hagyásához, vagy az NTMIR feladatok háttérbe szorításához vezet. Amikor tehát az optimalizált rendszeren belüli munkamegosztást tervezzük, a nyugati információ-importhoz elegendő a szükségletek és az irodalom hézag-

talán lefedezése szempontjából mérlegelni, az NTMIR szolgáltatások beépítése viszont az önálló információ-termeléssel benső összefüggésben, és az információ-export megtérüléseként kell hogy történjék.

4. Annak ellenére, hogy a tőkés partnerekkel szembeni fenntartásainkat az utóbbi hónapok fejleményei megerősítették, hangsúllyal kell szólnunk a *könyvtári-információs tevékenységek nemzetközi* (tehát a KGST-n kívüli országokat is átfogó vagy éppen ezek által dominált) rendszerében való részvétel objektív szükségéről, s arról, hogy ez a szükséglet nagyban előmozdítja az Unesco, az IFLA és a FID által támogatott korszerű rendszermodellek hazai megvalósulását. Azokra az egymással szervesen összefüggő koncepciókra gondolunk, amelyeket a szakirodalom a NATIS (National Information Systems), a DLA (Documentation, Libraries, Archives) és az STI (Scientific and Technical Information) betűszó alatt tart számon. Kétségtelen, hogy a gyakorlati eredményeket, szervezett formákat tekintve nálunk e hármas egység NATIS szárnya messze megelőzi a többit.

A számítógépes kísérleteit végző, a nemzetközi MARC programba való bekapcsolódásán, bibliográfiai, katalógus- és egyéb szolgáltatásainak korszerűsítésén fáradozó OSZK jó úton halad abban az irányban, hogy betöltse a rá hármló NATIS funkciót. Bár mindez még csak bizonyos kezdemények és feltételek fokán involválja a rendszer határainkon belüli oldalát, meggyőződésünk szerint az a körülmény, hogy majd szolgáltatni tudja az ország irodalmának gépi visszakeresését, szelektív információs szétsugárzását stb., hogy majd futtatni tudja a külföldi nemzeti irodalmak MARC szalagjait, már a megfelelő jogi szabályozást megelőzően elindítja azokat a folyamatokat, amelyek végül is a NATIS, DLA, STI rendszerek tényleges kiképződéséhez s az ennek megfelelő szervezeti keretek megteremtéséhez vezetnek.

A jelen összefüggésben mindez amiatt az analógia miatt érdekes, amely egyfelől a NATIS és a DLA/STI, másfelől az NSIR és a NÁTMIR típusú NTMIR alrendszerek között fennáll. A két utóbbi típust mint dokumentumorientált, illetve mint témaorientált alrendszert szoktuk emlegetni, de ha az információt mint koordinált intézmények rendszerében végbemenő folyamatot szemléljük, az NSIR (nemkülönböztetve a NATIS) hangsúlyos karakterisztikumaként az irodalmi termelésbe csatlakozó transzmissziós funkciót emelhetjük ki, a NÁTMIR-rel (a DLA-val, STI-vel) kapcsolatban pedig az érdemi társadalmi funkcióhoz, a felhasználóhoz való közelséget, az információnak a kutatásba és a termelésbe való beépítését. (Anélkül persze, hogy az első típusban a

közvetlen szolgálatot, a másodikban pedig az irodalom ellenőrzésének funkcióját nemlétezőnek nyilváníthatnánk.)

* * *

Ha az optimalizált magyarországi információs rendszer tervezői az adottságok, elégtelenségek és megfelelések fenti számbavételét figyelemre méltatják, természetesen nem fognak megállni az NTMIR-nek mint eleve meghatározott adottságnak vizsgálatánál, hanem törekedni fognak annak a hazai rendszer szükségletei szerinti befolyásolására. Ez a lehetőség részint éppen a magyar NTMIR szervek rendszerbeli aktivitása miatt van nyitva. De ennek a fordítottja is igaz: a magyar NTMIR szervek eredményei tárgyi garanciái annak, hogy a saját országos rendszer kifejlesztésében az NTMIR vonal ne járulékos, hanem alkotó elemként vegyen részt. E két tétel ugyanannyi állásfoglalást rejt a magyarországi információs rendszer koncepciójára vonatkozólag. Az egyik, hogy gyakorlati lépések hivatalosan meghirdetett koncepció nélkül is, ma is lehetségesek, természetesen a hazai és nemzetközi adottságok, tendenciák figyelembevételével. A másik, hogy a koncepció ebből a valóságból, ezekből a tendenciákból fog kifejlenni, és pedig nem a tiszta eszoperációk síkján, hanem harcok, érdekütközések közepette.

A rövidítések feloldása

CA	Chemical Abstracts
IK NSIR NSZ	Ipari Katalógusok Nemzetközi Specializált Információs Rendszer Nemzeti Szerv
ISI	Institute for Scientific Information (Tudományos Tájékoztatási Intézet)
LC	Library of Congress, Washington
MARC	Machine Readable Cataloging
MEDLARS	Medical Literature Analysis and Retrieval System (Országos Szakirodalomelemző és Információkereső Rendszer)
METADEX	Metals and Alloys Index
NÁTMIR	Nemzetközi Ágazati Tudományos-Műszaki Információs Rendszer
NSIR	Nemzetközi Specializált Információs Rendszer
OCLC	Ohio College Library Center (Ohio Egyetemi Könyvtárak Központja)

CSÜRY István: Az NTMIR és hazai információs környezete

A szerző sürgeti az NTMIR és a hazai információs rendszer integrálásának teljesebbé tételét, illetve az ebből származó előnyök tudatosabb hasznosítását. Különösen az egyazon alrendszer különböző országokban működő nemzeti szerveinek fokozott kooperációjában, valamint az egy országon belül működő NÁTMIR és NSIR szervek kapcsolatának elmélyítésében rejlenek olyan tartalékok, amelyek könnyen és gazdaságosan használhatók fel a hazai információellátás megjavítására. Mindennek azonban az az előfeltétele, hogy a hazai információs rendszer fejlesztése és fejlesztésének irányítása határozottabbá váljék.

* * *

CSÜRY, I.: The ISTIS and the national information system of Hungary

The promoton of the integration of the International Scientific and Technical Information System (ISTIS) and the national information system of Hungary, as well as a more purposeful utilization of this co-operation are suggested. In order to improve the information provision in Hungary, the co-operation shuld be increased 1/ among the national institutions of the same subsystems in different countries, 2/ among the organizations of the International Sectoral Scientific and Technical Information Systems (ISSTIS) and the International Specialized Information Systems (ISIS) in the same country. The prerequisite of these goals, however, is a more decisive management policy for the development of the national information system.

* * *

ЧЮРИ, И.: МСНТИ и система научно-технической информации ВНР

Автор указывает на необходимость достижения наиболее полной интеграции между национальной системой НТИ ВНР и МСНТИ, а также максимального использования вытекающих из этого преимуществ. Возможности улучшения информационного обеспечения в стране кроются прежде всего в увеличении кооперации между выделенными национальными органами стран-членов в каждой из подсистем МСНТИ и в укреплении связей между выделенными национальными органами МОСНТИ и МСИС в пределах одной страны. Однако необходимым условием осуществления этого является усовершенствование системы НТИ в ВНР и более решительное проведение этого усовершенствования.

* * *

CSÜRY, I.: Das ISWTI und das ungarische Informationssystem

Die Integration des ungarischen Informationssystems mit dem Internationales System für Wissenschaftliche und Technische Information (ISWTI) und eine bewusstere Ausnutzung der daraus folgenden Vorteile wird betont. Es sind im besonderen in der engeren Kooperation der in den einzelnen Ländern tätigen nationalen Organe der verschiedenen Subsysteme sowie in der Vertiefung der Beziehungen zwischen den in demselben Land funktionierenden Organe der Internationalen Zweiginformationssysteme (IZIS) und der Internationalen Quellenorientierten Informationssysteme (IQIS) des ISWTI beachtliche Reserven vorhanden, die leicht und auf wirtschaftliche Weise zur Verbesserung der Informations Versorgung der einheimischen Benutzer verwendet werden können. Die Voraussetzung für all dies ist jedoch, dass die Entwicklung des ungarischen Informationssystems und die Lenkung dieser Entwicklung ausdrücklicher sein soll.

